

SÕDUR

SÕJAASJANDUSE AJAKIRI
KINDRALSTAABI WALITSUSE WÄLJAANNE.

Üksiknumber 10 mk.

Ilmub kaks korda
kuus ühes kuu-
lisaga.

№ 11.

Esmaspäeval, 19. juunil 1922.

IV aastakäik.

S i s u : G. M.: Püssidega wehklemisest. — G. Leets: Waenlase tegewusest wabadussõjas Pihkwa sihis augusti kuul 1919. — J. Al-t: Leheküljed wabadusõjast. — G. Leets: Narwa lahing. — G. L.: Sõjawäe toidustus.

Püssidega wehklemisest.

Endises Wene sõjawäes waatasid sõdurid püssidega wehklemise kui ühe raskema ja igawama õppuse pääle, kus sunnitakse tegema kõiksuguseid harjutusi, mis nende arwamise järele tarbekohased ei ole. Niisugusel waatel olid osalt oma põhjused, osalt oli siin arusaamatusega tegemist. Wehklemine iseenesest täies mõttes on kunst: waenlasele lööki anda, end kaitstes seejuures. Nagu iga kunsti on raske, paljudele koguni wõimata kätte saada, nii on ka lugu wehklemisega. Kuid keskmiste annetega õpilane suudab hää juhatusel all enam-wähem häid tagajärgi saawutada. Wene noored sõdurid ei osanud alguses korralikult seista ega astuda, liigutused olid rasked ja keha arenemata. Oli iseenesest mõista, et wehklemise harjutused, kusjuures nõutakse kiireid ja otsekoheseid liigutusi, nendel üle jõu käisid. Juhatus wehklemise alal oli ka puudulik, paljud wanematest ohwitseridest ei olnud tuttawad wehklemisega, waid teadsid üksikuid harjutusi. Suurt rõhku pandi harjutuste wälise täpikäitsemise pääle, palju jõudu ja aega raisati üksikute harjutustega, missuguseid üks ehk teine ülemus nõudis; wehklemise harjutused olid piiratud määrustikuga (Обучение къ штыковому бою), mis oli puudulikult, konspektiivselt kokku seatud, kust juhataja ei leidnud seda laialist materjaali, mis õpetamise juures tarwis läheb. Kui kõike seda arwesse wõtta, ei olnud wehklemist täies mõttes olemaski, waid oli üksikute harjutuste alal treeneerimine; on arusaadaw, et wehklemine püssidega endises Wene sõjawäes sõduritele raske ja tüütaw oli.

Meie sõjawäes õpetatakse praegu ka püssidega wehklemise harjutusi, kuid wehklemine iseenesest puudub. Meie sõdur on kehaliselt palju enam wälja arenenud ja seisab kultuuriliselt kõrgemal kui endine Wene sõdur, seepärast peaks meil püssidega wehklemine laiemalt ja põhjalikumalt läbi wõetama, mitte seisma jäädes üksikute harjutuste juurde.

Paljud arwawad, et sõjas püssidega wehklemist tarwis ei ole ja seepärast wehklemise õppus ilmaaegne waew ja töö on. Oletame, et see tõsi on. Siis oleks õigem, kui wõtaksime täägi püssi otsast ära, sest ilmaaegu raskust kanda, mida ei ole tarwis, on asjata enesekoormamine. Kuid sellega ei ole sõjamees wist nõus. Ta teab, et püss on temal laske ja löögi sõjariistaks. Kui meie tarwitame palju harjutusi ja jõudu, et laskekunsti kätte saada, siis peame ka waewa nägema ja jõupingutusi tegema, et oskaksime ka osawalt waenlasele lööki anda. Wehklemine õpetab inimest julgeks ja otsekoheseks, kõrgendab tahtmist ja tahtjõudu wõidu saamiseks. Wehkleja ei waata oma kaitseriista kui juhusliku kaitseabinõu pääle, waid kui oma kaitsja pääle, kindlas usus, et ta oskab oma kaitseriista tarwitada ka kõige hädaohtlikumas seisukorras käsiwõitluses ja et täägi läbi waenlane langeb aga mitte tema. Wehklemine kaswatab õpilases usku, et ta suudab waenlasele lööki anda, olles ise seejuures kaitstud. Kui sõduritel tormijooksul on kindel usk endasse ja lootus, et waenlane käsiwõitluses langeb, aga mitte nemad, siis on ka wõit kindel, sest moraalselt nõrgem

waenlane kas annab alla, ehk taganeb paaniliselt. Niisugune waenlane wõtab harwa käsiwõitluse wastu. Suures ilmasõjas oli käsiwõitlust wähe, kuid sagedasti oli juhtumisi, kus ükspool, nähes kindlat ja otsekohest tormijooksu, ei wõtnud käsiwõitlust wastu, andis alla, ehk taganes jookstes.

Arwan, et nii kaua, kui maksew on sõjas ütelus: „täak kroonib wõidu“ — peab wehklemise pääle enam rõhku panema. Seda õpetust ei pea mitte ainult spordiinstruktorite hooleks jätma, waid wehklemist peawad tundma kõik ohwitserid ja alamohwitserid, et igäüks nendest wõiks otsekohene juhataja olla. Igal õppusel on tagajärjed ainult siis, kui õpetaja ise õpetetawat asja põhjalikult teab, muidu muutub õppus igawaks, raskeks ja tüütawaks.

Wehklemine ei ole tuntud mitte ainult sõja-

wäes, waid ka kehalise kaswatuse juures, kui üks huwitawam spordi osa. Wäeosades tehakse spordi alal enamwähem tööd, kuid wehklemine on osalt unustatud. Seda tõendawad ka praegused sõjawäe spordi pidud, kus wehklemise demonstreerimine puudub, ehk see küll sõjawäe õppuse otsekohene osa on. Selle põhjuseks on asjaolu, et puuduwad wastawad õpetajad, ühtlasi ka ei ole selgeks tehtud wehklemise tähtsus.

Wehklemine sõjawäes tuleb kindlamale alusele seada, et ta annaks suuremaid tagajärgi ja et õpilased tema wastu huwi tunneksid. Selleks tuleks enne ohwitseridel ja alamohwitseridel wehklemise alal oma teadmisi täiendada. Igaüks nendest peaks olema instruktor, kellel on teadmised ja kes oskab neid edasi anda õpilastele.

G. M.

Waenlase tegewusest wabadussõjas Pihkwa sihis aug. 1919.

Wabadussõja ametlik kirjeldus on alles teoksil. Kirjanduses on seni wähe walgustatud meie wägede tegewust läinud sõjas. Weel wähem tunne endise waenlase sulest ilmunud 1918—1920 a. Eesti-Wene sõja operatsioonide kirjeldusi. Neil kirjeldustel on aga wäga suur tähtsus, sest nad lubawad sõjaajaloo kirjeldajatele objektiivsemalt hinnata seda ehk teist operatsiooni. — Allpool toon ühe niisuguse kirjatüki, awaldatud K. Nowitsky poolt 1921. a. kuukirjas „Sõjateadus ja rewolutsioon“. See käsitab 10-da Wene küttide diwiisi tegewust öösistes lahingutes Porhow-Pihkwa sihis augustikuus 1919. aastal.

Olgu tähendatud, et nimetatud lahingud kuulusid wisade wõitluste hulka Pihkwa-Ostrowi wäerinnal, milledele järgnes augustikuu lõpul Pihkwa mahajätmise ja asumise Irboska kindlustatud liinile.

„Augustikuus 1919. a. 10-es küttide diwiis, kelle ülesandeks oli Pihkwa waldamine, läi lahinguid Porhowi linna ees. 5—7 wersta Porhowist läänepooli asuwa 3-da brigaadi taganemise tõttu awanes waenlasele tee tähtsale Dno linnale ja weel tähtsamale samanimelisele raudteesõlmele. Et waenlase tähelepanu Porhowi sihist eemale juhtida ja sellega kõrwaldada Dno'le ahwardawat hädaohtu, sai diwiisi paremat tiiba moodustaw 1-ne brigaad käsu alata otsustawat päätetungi. 1-ne brigaad koosnes 6 kütipolgust, kuid nende seas oli lahinguwõimelisi ainult kaks: meeste arwu poolest suurem (1200 tääki), kuid sellegipärast wähe aktiivne 162-ne kütipolk ja wäiksem

— 750 tääki; neli 37 mm. kahurit, 24 kuulipildujat — aga wäsimuse pääle waatamata täis tahtejõudu ja päätetungi waimu 163-as kütipolk. Teistes polkudes oli 350 kuni 800 tääki; need polgud olid aga demoraliseeritud pikaajaliste kurrawate õnnetute lahingute tagajärjel.

Otsusteti alata päätetungi 163-da polguga ning selle saawutusi laiendada 162-ga ja kui tarwis — kõikide teiste brigaadi polkudega.

Waenlasel oli 1-se brigaadi wastas arwu poolest sama palju jõude kui meilgi, kuid need olid tugewamad tehnilises suhtes ja waimu poolest kindlamad, sest kogu aeg tungisid edurikkalt meile pääle. Dubrowni külast lõunapool asus 600—700 meheline Eesti surmabataljon 50 automaatpüssiga*); Malahowka küla piirkonnas seisis reserwis Bulak-Balahowitshi wäesalk — 400 jalgwäelast ja 200 ratsameest; Jamkino'st edela pool asusid positsioonil 9 mitmekaliibrilist rasket kahurit**), kuna meil rasket kahurwäge polnud üldse olemas. Waenlase osad asusid traattõketega kaitstud kaewikutes kõrgustikkudel Litgolowo — Manułowo — Saretshje — Dubrowni — N. Gorki — W. Gorki — Bor

*) Kuperjanowi partisaanide polk. L.

**) Wäljatatari № 14, milles oli kaks 6" wäljahaubitsi ja kaks 3" kergest wäljakahurit mud. 1902, — kokku 4 kahurit. Nendest läks rikki esimene lahingpäewal üks 6" haubits. Nii siis, asusid positsioonil mitte „9 mitmekaliibrilist rasket kahurit,“ nagu seda Nowitsky tõendab, waid ainult üks raske ja kaks kergest kahurit. L.

külade joonel. Nimetatud maaribal olid ehitatud positsioonide liini ette toetuspunktid Sabolotje, Wjaski ja Poddubje külade juures. Teine kaewikute joon läks seljataga maanteed mööda Nowoselje jaam — Malahowka — Putilowo — Bor, samuti osalt okas- traadiga kindlustatud.

Rünnak määrati kindlaks 10-da augusti öö pääle. Rünnaku läbiwiimiseks määratud 163-as kütipolk sai kahe sapööri roodu poolt wahetatud, positsioonilt äratoodud ja koondetud Shilõ (I bataljon) ja Gorki (teised bataljonid) külade piirkonda. Sellepääle waatamata, et kolmekuulise operatsiooni tõttu eelolew maastik juba küllalt tuntud oli, wõeti weel kord ette waenlase seisukohtade ja nende juurdepääsuteede täpikäsemis luure. Selgus, et Poddubje raionis on kõigest 100 sõdurit 4 kuulipildujaga ja puuduwad kaewikud; Sabolotje küla ees, nõrkades kaewikutes ilma traattõkketa, samuti 100 meest 4 kuulipildujaga, ja lõpuks Wjaski küla juures kaewikutes ilma traadita 200 jalgwäelast 4—6 kuulipildujaga.

Saadud andmete põhjal otsustas 163-da kütipolgu ülem pääletungi alata kolme kolonniga: 1 bataljon pidi liikuma. Poddubje, 2-ne Sabolotje ja 3-as — Wjaski pääle. Nimetatud punktide waldamisega kästi 2. ja 3. bataljonidele endid sääl kindlustada, 1 bataljonile aga liikuda Malahowka sihis wahetpidamata edasi, ülesandega äralõigata Nowoselje-Porhowi maantee. Igas bataljonis oli 250 tääki, 8 kuulipildujat ja üks 37 m/m kahur, I-el bataljonil pääle selle weel pool wäljabatareid (kaks 3" kahurit mud. 1902) ja 40 ratsakursanti.

Rünnak algas hommiku wara enne koitu. Kõigepäält liikus wälja 1. bataljon, mille üks rood tungis Poddubje küla pääle wasakult, teine otse teed mööda ja kolmas ühes kursantide rühmaga paremalt seljataha. Ilma iseäralise waewata ja pea ilma kaotusteta waldas bataljon Poddubje küla ja liikus taganejate kannul wahetpidamata Litgolowo küla poole edasi.

Wähe hiljem algasid pääletungi 2. ja 3. bataljonid. 2-se bataljoni kaks roodu tungisid otse Sabolotje pääle ja üks haaras küla põhjast. Waenlase wäljakaraulid märkasid bataljoni liikumist, awasid püssitule, kuid sellepääle waatamata tungis bataljon kiiresti edasi ja pääsis pääle lühikest wastupanekut Sabolotje külasse, kus ülesandele wastawalt ennast kindlustama hakkas. Bataljon kaotas seejuures 10 meest. Waenlane püüdis kahurtulega ja peatselt ettewõetud wasturünnakuga küla tagasi wõita, kuid asjata.

Samal ajal tungis 3-as bataljon Wjaski küla pääle, ühe rooduga rindelt ja kahega haarates

wasakult ja paremalt. Kasutades tihedat põõsastikku ja metsa, lähenes bataljon waenlase positsioonile, ilma et wiimane seda tähele oleks pannud, ja algas täies waikusel toormijooksu liiwast mäenõlwakut mööda ülesse küla poole. Wahearwulised waenlase walweosad, kellele pääletung tuli üsna ootamata, said ilma suurema waewata kaewikuist wälja löödud; külas kohtas bataljon wisa uulitsawõitluse, löi waenlase taganema, kaotades sellejuures 20 meest. Waenlane taganes Dubrowno külasse.

Lühikese aja pärast awas wastane tugewa kahurtule meie kätte sattunud küla pihta, põletas poole küla maha, kuid ei kahurtuli ega kahekorndne wasturünnak ei takistanud 3-dat bataljoni kindlustamast wõetud waenlase positsioonidel.

Järgnewa päewa jooksul kannatasid 2. ja 3. bataljon tugewa waenlase kahurtule all, mida meie kahurwägi ei suutnud lammata. Samal ajal püüdis 1-ne bataljon Litgolowo küla wallata, löödi aga tagasi. Otsusteti teist korda öösisel pääletungil õnne proowida.

Öösel I-se bataljoni üks rood demonstreeris rindelt, teised tulid sel ajal sood mööda, mida läbipääsematuks peeti, waenlasele selja taha ja tungisid säält Litgolowo külasse. Kordaminekut kasutades, tungis bataljon peatselt Malahowka poole edasi. Malahowkat kaitses 200—300 mehe suurune salk mitme kuulipildujaga, kusjuures kaewikute ees oli mitmes kohas okasraat. Üks rood saadeti sood mööda metsawahi maja poole, ja siis, wisa wastupaneku pääle waatamata, tugewa lõögiga kolmest küljest wõeti küla enne walgeksminekut ära. Saagina langes bataljoni kätte 2 kuulipildujat, waenlase woor ja Bulak-Balahowitshi staabi kantselei. Balahowitshi ratsahobune langes püssikuulist tabatuna; Balahowitsh ise pidi wangi langema, kuid wiimasel silmapilgul pääsis autoga Jamkino külasse, kuhu waenlase kolme roodu jäänused korratult taganesid. Wastane kaotas siin ligi 200 meest, meie — kõigest 35.

Bataljon kindlustas end Malahowka külas. Kohalejõudnud poolbatarei awas tule Jamkino pihta, süütas selle mitmes kohas põlema ja hakkas siis flankerima waenlase positsioone Manuilowo ja Saretshje külade piirkonnas, millega II-se bataljoni järgnewat pääletungi tublisti kergendas.

Samal ööl tungisid II ja III bataljon Saretshje ja Dubrowno pääle. Luure selgitas: 1) et waenlane on walwel ja kõwendas oma lahingosa; 2) et soine madalik ojakesega Saretshje ja Du-

browno wahel, samuti Dubrowno küla eelse mägestiku põhjapoolne järsk nõlvak on waenlase poolt ilma mingisuguse walweta silmade wahele jäetud. Olles arwamisel, et see nõlvak täitsa juurdepääsematu, ei mahutanud waenlane ei nõlvaku tipul olewasse kaewikusse, ega Dubrowno kindlustatud surnuaeda ühtegi wäljakarauli, rääkimata juba kaitseosadest. Seda waenlase hooletust otsusteti kasutada, III-as bataljon sai käsu jätta $\frac{1}{2}$ roodu kahe kuulipildujaga Wjaski küllasse ja ülejäänud $2\frac{1}{2}$ rooduga ja 6 kuulipildujaga liikuda ojakese kallast mööda Dubrowno ette ja hommiku wara enne päikese tõusu Dubrowno küllasse tungida, kus end kindlustada.

Ühes sellega sai II-ne bataljon ülesandeks Saretshje ja Manuilowo külasid ning mõisat walwata, kindlustada end sääl ja luua sidet I-se bataljoniga.

Saadud ülesande täitmiseks liikus II-se bataljoni esimene rood Saretshje pääle, teine reserwis selle järel ja kolmas haaras nimetatud küla põhjapoolt. III-as bataljon liikus rännakolonnis ojakest mööda; jõudes sillani, pööras bataljon lõuna poole, ja roodud hakkasid mäe nõlvakut mööda Dubrowno poole üles ronima. Kokku seatud plaan klappis täiesti. Surmawaikus, ilma et waenlane midagi märkaks, tungisid roodud mäel olewasse kaewikusse ning surnuaeda, ja ainult külas puhkes lahti werine tänawawõitlus. Siin leiti ees terve walge polk, ja seisukorra päästis ainult ootamata kallaletung tiibadelt ja seljatagant. Waenlane oli osalt täägiwõitluses häwitatud, osalt wangistatud, ja ainult wäike osa pääsis eluga Putilowo külla. Walge polguülem sai surma.

Niipea kui Dubrowno sihis kõlasid esimesed paugud, — algasid pääletungi Wjaski küla juurde jäetud poolrood ja Saretshje ees lamaw II-ne bataljon. II-se bataljoni rünnakul polnud esialgu edu, ja ainult küljepääl I-se bataljoni juures asuwa poolbatarei tule abil Manuilowo küla pihta läks bataljonil korda küllasse pääseda ja I-se bataljoniga sidet luua. II ja III bataljonid kaotasid

surnutena ja haawatutena 50 meest.

Nii siis, üksainus polk kahes öösis lahingus wõitis osawa tegewuse tagajärjel waenlaselt 7—8 wersta pikkuse ja 3—12 wersta sügawuse maariba, kaotades sellejuures wõrdlemisi wähe (ligi 100 meest).

Käesolewal juhtumisel wastas just öösine rünnak igapidi olukorrale; ta wõimaldas kasutada wägede hääd maastiku tundmist ja sellejuures anulleeris waenlase tugewa kahurwäe tegewuse.

163-da kütipolgu tegewust jälgides leiame selles palju õpetlikku: 1) luure rünnaku eel tõi tähtsad andmed juurdepääsuteede kohta waenlase positsioonidele (walweta jäetud madalik Dubrowno külast põhjapool), samuti teated waenlase jõudude arwu ja paigutamise üle; 2) bataljonidele ülesseatud ülesannete lihtsus (määratud punkti wõtmine ja kindlustamine); 3) bataljonide tegewusaja ühtlustamine (II bataljon, lamades Saretshje ees, ootab III-da bataljoni enam wastatusrikka rünnaku algust); 4) wastastikune abiandmine (I bataljon aitab II-st bataljoni kahurtulega ja rõhumi-sega waenlase seljataguse pääle); 5) järjekindlus ja kord ülesande täitmisel (waikimine, rünnak ilma püssipauguta ja „hurra“ hüüdmiseta); 6) ette waatlik $\frac{1}{2}$ roodu jätmine ühes kuulipildujatega Wjaski küla juurde reserwi, rünnaku kokkuwarisemise juhtumiseks.“

Omalt poolt pean juurde lisama, et punastel ei puudunud teatud osawus „pehmemate kohtade“ leidmises meie rindel. Sääl, kus Eesti polkude kõrwal asusid positsioonil walged Wene osad, kippusid punased alati ikka nende Wene osade kallale, millede nõrk wastupidawus neile suurt lootust wõidu pääle pakkus. Nii ka käesolewal juhtumisel, kus punased Dubrowno'st lõunapool asuwaid Eesti osasid targalt rahule jätawad. Kuid K. Nowitsky unustas seda mõjuwamat põhjust — nimelt, walgete Wene wäeosade nõrka wastupidawust ja nende paanilist meeleolu öösis lahinguis — 163-da kütipolgu tegewuse kirjeldamise kokkuwõttes esimesena punktina üles wõtta.

G. L e e t s.

Leheküljed wabadussõjast.

Enamlased Tartus.

Saksa okupatsiooni wõimud olid alles weel lahkumas, kui juba Narwa ja Pihkwa poolt Tartu teated hakkasid jõudma, et enamlased Anweltiga eesotsas Eestisse on hakanud tungima. Need teated leidsid ikka rohkem ja rohkem kinnitust ja

järkjärgult tungisid enamlaste salgad sisemaale, walmistades suurt hirmu ja häda. Poolehoidjaid ja kaasatundjaid oli neil eestlaste keskel wähe, ja rahwa enamus oli kindlasti sissetungiwa wõõra wõimu wastu.

Seisukord näis aga alguses täesti lootuseta olevat, sest Eesti ajutisel walitsusel, kes waewalt jälle oma tegewust wõis alata, puudus peaaegu igasugune sõjawägi, riigikaitse, kuna Saksa okupatsiooni wäed, sagedasti enamlastega äraandlikke lepinguid tehes, nagu see Wõru all ja mujal sündis, taganesid peaaegu ilma wastupanekuta, wiies ühes mis wõimalik oli. Suure rutuga organiseeritud omakaitse, üksikute Eesti wäeosade, polkude ja bataljonide näol, oli nii nõrk, et ei jõudnud ise iseseiswalt enamlaste pääletungimist kinni pidada, rääkimata wäljapaiskamisest üle piiri, sest puudusid alguses peaaegu täiesti sõjariistad, sõjamoos, igasugune warustus jne.

Mis Saksa okupatsiooni wõimudelt saadi, oli wana ja kõlbmatu. Ka sisemine kaswatus, õpetus, distsipliin oli formeeritawates wäeosades wäga nõrk ja puudulik, mis ka arusaadaw, kui wõtta arwesse, et see töö suure rutuga, nii ütelda üle öö-päewa sündis.

Kõik need tegurid olidki põhjuseks, et ka Tartu 21. detsembril 1918 a. enamlaste kätte langes. 18. detsembri hommikul lahkusid Tartust lõpulikult Saksa okupatsiooni wäed. Tartus organiseeritaw 2. jalgwäe polk oli aga nõrk üksi wäga puuduliku õpetuse, sõjariistade ning warustusega enamlaste wastu kaitset looma; päälegi ei täitnud Pihkwast taganenud Põhja-Lääne armee wäeosad Bulak-Balahowitshi juhatusel käsku, waid taganesid ilma wastupanekuta ja Tartu teadaandmata üle Elwa Wiljandi-Põltsamaa sihis. Sama peab ütleva ka kohalikust Balti bataljonist rittmeister von Sieversi juhatusel.

Tartu langemist kiirendas ka sisemine käärimine, mis kahes 2. polgu Tartus asuwas roodus algas. Meele on jäänud pilt, kui enne Tartu äraandmist 20. detsembri õhtul ühe nimetatud roodu sõdurid, üles ässitetud enamlaste agentide poolt, 2. polgu moonaladu Riia uulitsal, wastu Pauluse kirikut, rüüstasid; tülitseti ja kiseldi õhtu pimeduses ladu ees, paugutades püsse, aeti wõõraid ära, ähwardades lasta, kui ei lähe. Tüli ja kära kestsid seni, kuni laduüksed lahti olid murtud. Pärast seda algas rüüstamine, just nii, kui seda tegid Tartu tagawara bataljoni sõdurid 1918. a. kewadel, paar päewa enne okupatsiooni wägede Tartu jõudmist, tagawara bataljoni ladudega Krasnojarski kasarmute platsil. Rüüstajad pidasid kinni hobused, kes juhtusid mööda sõitma, et ladust riisunud kraami, jahukotte, nahka ja teisi asju pääle laduda ja linna laiiali wedada.

Oli midagi kurba ja walusat kõiges selles. Rüüstajad käisid kui wargad edas- tagasi õhtu pimeduses. Oli näha, et nad kartsid, ei tea mida.

Kui ladust juba kaugemale jõuti, siis räägiti oma keskel sosinal ja tasa, nagu hirmunud häälega.

Taganesime parajasti linnast wälja, sõites mööda ladu rüüstajatest. Kisa, kära, üksikud püssipaugud ja kuskil kaugel suurtüki mürin, siis põgenejate ohked ning rataste kolin. Seljataga õõ pimeduses linn, kust wälja tulime, kuhu omaksed jäid ja millega nii palju seotud oli. Oli siiski tundmus, et warsti jälle Tartu wabaneb ja põgenejad oma kodukohta tagasi wõiwad tulla. Tundmused ei petnud.

Taganemisel kohtasime kümme-kond wersta Tartust Wiljandi poole taganewa Peremõkini wäeosa. Wiimane oli parajasti üle ühe ojakese minemas, kuna mõned selle wäeosa sõdurid jälle talu, mille nime ei tea, rüüstasid. Kõik ligiwõetaw warandus ja kraam tassiti talust wälja ja wiidi ühes, isegi kariloomad. Sellega wahest on ka seletetaw, et Peremõkini wäeosal mitmekümnepäälise kari kaasas oli. Talu peremees lamas õues oma were sees, ta koer istus tema kõrwal ja oleks kui wahti pidanud. Nagu pärast selgus, lasknud Peremõkini mehed peremehe sellepärast maha, et wiimane sõnadega oma warandust kuidagi oli katsunud kaitseda. Pääle peremehe wägistasid sõdurid ühte wanaeite. Ei olnud armas meil eestlastel seda kõike näha ja tunda. See eelpool seletatud lugu ei ole ainuke, waid neid on palju Wene wäeosade poolt korda saadetud. Ei saa ka tähendamata jätta, et Peremõkin ja ta ohwitserid ka meiega häbemataalt ümber käisid. Esmalt tahteti meid otekohe arreteerida, pärast aga pandi keegi spioon, kes Eesti keelt oskas, meie juure wahiks; dokumendid muidugi uuriti otekohe läbi. Ei lastud meid ka kaua wäeosast mööda sõita, waid peeti kui wange selle sabas walwe all. Lõppeks pääsime siiski mööda ja wõisime kiiremini Wiljandi poole sõita.

Wiljandi jõudsime pühapäewa lõuna paiku. Sääli oli juba palju teisi tuttawaid tartlasi ees. Wiljandi elanikud ise walmistasid Wiljandist lahukumise wastu, paljud sõitsidki Tallinna poole, kartes et muidu ehk raudtee Paide kohal läbi lõigatakse. Meeleolu oli üldiselt wäga rusutud; kellelgi polnud suuremat usku ega lootust olukorra paranemisse. Kui kord wäiksemas ringis autoriteetne isik weel jutustas, et Tallinnaski asja pääle lootuseta waadatakse ja et wägede ülemjuhataja olla lausunud: „wahest hoia me ehk Tallinna ja selle maakonna oma käes, kuid maa wabastamise pääle ei ole küll mingisugust lootust“—siis wõib ette kujutada, kui rusuwalt see teade mõjus. Ei olnud usku ka wälisesse abisse, sest

Tartus oodati ju ikka nii Inglise laewastikku kui ka maawäge Tallinna, mis aga kõige ootamise pääle tulla ei tahtnud.

Kõige selle üliraske seisukorra pääle waatamata organiseeriti Eesti wäeosasid endise wisadusega edasi. Tehti, mis wõimalik.

Et enamlaste üle teateid koguda otsustasin läbi frondi enamlaste ajal uuesti Tartu tulla. Kui kardetaw see kõik ka ei olnud, tuli see siiski kindlasti ette wõtta. Pääle jõulu asusin teele. Reisi walisin üle Karksi, Tagedepere, Helme, Puka, kuna arwasin, et Wijandi- Tartu teed mööda raskem on linna pääseda.

Reis kuni Leebiku mõisani ei pakkunud mingisugust hädaohtu. Räägiti küll enamlastest, kes lõuna poolt, Walga ja Ruhja ümbrusest, põhja poole liikusid, kuid neid näinud ei olnud weel keegi. Selle wastu organiseeriti aga pea-aegu igas mõisas kaitseliidu salku, koguti ustawaid mehi, peeti laskeharjutusi ja muretseti püsse, kuulipildujaid ning laskemoona nii palju kui see wõimalik oli. Ööseti pidasid kaitseliitlased walweteenistust ning wõtsid sagedasti pikki luuramiskäike ette, otsides waenlase asukohti. Iseäralist kartust elanikkude keskel märgata ei olnud. Ajutise walitsuse rekwiisitsiooni käsku, mis parajasti wälja oli kuulutatud, täideti nähtawasti enamwähem wastutõrkumata, kuna ju teada oli, et enamlased ikkagi rekwireeriwad. Parem siis juba omale sõjawäele ja walitsusele anda, seletasid maapidajad.

Leebikus seleteti kaitseliidu staabis, et enamlased Pukas ja, wõib olla, isegi Pikasillal, Emajões, asuwad ning sellepärast reisi teatud ettewaatusega peab jatkama. Otsustasin ühe kaitseliitlasega pikali rees ja talumehe riietes Puka raudtee jaama sõita. Kaitseliitlase ülesanne oli maakuulamine, kuna mina Pukast kuidagi edasi lootsin saada.

Teel Leebiku mõisast üle Pikasilla Puka raudtee jaama ei näinud ma ainustki sõjawäelast, kuigi kaitseliitlane seletas, et Pikasillal kaitseliitlaste salk walweteenistust peab. Ka Pukas ei olnud sõjawäge, ei meie ega enamlaste oma. Ei osanud alguses midagi pääle hakata. Raudtee- ja postijaama ei usaldanud alguses minna, arwasin, et säääl tingimata patrullid liiguwad. Mujalt hobuseid edasiliikumiseks ei saanud. Lõppeks wõtsin südame rindu ja läksin raudteejaama. Säääl ei leidnud kedagi pääle raudtee teenijate. Kõisisin neilt, kas Tartu on wõimalik sõita. Wastus oli jaataw, kuid lisati juure, et sõiduks kommissari luba waja on. Järelepärimise pääle, kus kommissar asub, wastati, et teda ei olegi weel Puka raioonis. Ilma selle loata ei julenud ma aga raudteel sõita ja tegin, et rutemini jaamast minema sain. Enamlastest rääkides muigasid raudteelased alata.

Ei jäänud muud üle kui maanteed mööda ja'gsi Tartu poole liikuma hakata. Maa oli küll pikk, kuid lootsin sellegipärast wana-aasta hommi-kuks Tartu jõuda, arwates, et mõne sõitjaga ehk tükk maad edasi saan. See aga ei läinud täide, sest keegi ei usaldanud teekäijat pääle wõtta. Puka jaamast algasin teekäiku kell 3 $\frac{1}{2}$ pääle lõunat.

Et ilm soe ja tee täsane, ilma suurema lumeta oli, siis ei teinud käimine alguses raskusi, pärast wäsisin aga wäga ära ja oleksin hää meelega Nõo ja Tartu wahel mõnda eluruumi sisse läinud, kuid kartsin, et säääl ehk enamlased ees wõiwad olla ning järele pärima hakkawad, mis asjamees ma olen. Umbes seitse wersta Tartust wõttis mind siiski üks turgusõitjatest pääle. Sellelt katsusin järele pärida, kuidas on lood Tartus ja maal. Ta aga ei julenud midagi jutustada, waadates mind umbuslikult. Teada ei saanud sellepärast mitte kui midagi. (Järgneb.)

Narwa lahing 20. nowembril 1700. aastal.

(J ä r g).

13. nowembril astus Kaarel Rakwerest teele. Esimeste päewade jooksul liikus Rootsi armee ilma mingisuguse kindla korrata ja, üle Sämi jõe*) jõudes, jäi Nigula m. juurde**) pidama. Järgmisel päewal mindi edasi. 3 päewa, hilise sügise pääle waatamata, tuli rootslastel lausa taewa all puhata. Nende seas hakkasid siginema haigused; ka toiduainetest ja hobusemoonast tuli puudus kätte. Kaarel ise oli ööd oma soldatite seas porisel põllul. Siit suurtükikäigi ja woor liikusid mere kallast mööda, kuna

jalg- ja ratsawägi kahes kolonnis teed mööda. Aa mõisa poole läks, kus mõned suuremad hooned ja isegi hobusemoona ees leiti ja seepärast sinna ka üheks päewaks puhkama jäädi. Sääält edasi ei saadud enam midagi, sest rootslaste ees liikuw Sheremetjewi ratsawägi põletas ja häwitas kõik ära, mis rootslastele ulualust ehk toitu pakkus. Igal pool nähti põlewaid külasid.

*) Jookseb Kunda lähedal merde.

**) Paarkümmend wersta Rakwerest idapool.

17. nowembril wara hommikul sai kindralmajor Maydell kuningas poolt käsu 400 ratsamehga Pühajõe poole tungida. Lühikese aja pärast marssis sinna kogu Rootsi armee. Werst siinpool jõge puutus kindral Maydelli eelsalk kokku tugewa Wene ratsasalgaga ja ei julenud temale kallale tungida. Kui kuningas sellest teada sai, ratsutas ta mõne ohwitseriga eelsalga juurde ja, mõök käes, tormas ülewaltähendatud 400 ratsanikuga wenelaste kallale, kes kohe jooksmas panid. Säälpool Pühajõe jäid wenelased seisma ja wõtsid rootslasi tabawa püssitulega wastu. Kaarel laskis 6 suurtükki kohale tuua ja awas nendest Wene ratsawäe pääle tule. Selle mõju oli ootamata suur: Sheremetjew taganes paanikas kogu oma ratsawäega. Kaarel XII laskis kaardiwäe bataljonil jõe ülemineku kohad oma alla wõtta ja neid wenelaste wõimalikkude pääletungimise katsete eest kaitsta; ise asus pääjõududega jõe lääne kaldal laagrisse.

Pühajõe ümbruskond, kus Wene ratsawägi asus, oli looduse poolest kaitsesõjale õige kohane. Pääletungiwale ainuwõimalik tee wiis läbipääsemata tihedast metsast läbi; wasakult poolt tõusis järsk kõrgustik, paremal — kaljude wahel jooksew jõgi; päälegi oli teel järsk kallak wenelaste poole. Üle jõe oli ehitatud kaks puusilda. Ülemineku passiwne kaitsmine 200 julge mehe poolt oleks wõinud kaks korda nii suure Rootsi armee mitmeks päewaks kinni pidada ja temale weriseid kaotusi sünnitada.

Sheremetjew aga, selle asemel, et häwitades sildu teisele jõe kaldale asuda ja eesolewat defileed kaitsta, — jättis sillad puutumata, taganes öösel Narwa poole ja ei saatnud Wene laagrisse mingit teadet waenlase lähenemisest.

18. nowembril enne päewa tõusu liikus Rootsi armee lahingukorras üle Pühajõe ja jõudis õhtuks Sillamäe jõe juurde, millest takistamata üle sai. Terwe päew mindi lahingukorras, sest selja taha jäänud wäiksemad Wene salgad wõisid ootamata tagant pääletungida. Ei teatud ka, kus Sheremetjew wiib ja kas ta üldse taganenud on; wõis juhtuda, et tema wäiksemate teede kaudu kõrwale läinud ja pimeduses rootslastele kallale tungib. Warsti oligi suur kisa lahti: teadusteti, et suur Wene salk olla woorile kallale pääsenud. Kui kuningas trabantidega ja draguunidega kohale jõudis, selgus, et Rootsi ratsanikud paar-kümmend Wene wangi olid toonud. Kaarel ratsutas kohe laagrisse tagasi, mis tuule käes põllul asus. Terwe päew ja öö läbi sadas wihma. Hobused ja meeskond kannatasid rängalt oiduainete puudusel.

Wahepääl Peeter, kellel olid teatud Rootsi armee wäikse arwu üle, arwas, et Kaarel XII ei julge Wene kindlustuste pääle tormi jooksta ja hakkab abiwägede päralejõudmist ootama, ning arwas seepärast wõimaliku olewat ajutiselt armeest lahkuda ja Nowgorodi sõita, et sääli isiklikult Poola kuningaga ühisest tegewuswiisist Rootsi wastu läbirääkida.

17. nowembril teadustas Peeter kindralitele omast plaanist ja 18-al hommikul, ülemjuhataja kohused hertsog de-Croy pääle pannes ning teda tarwiliste instruksioonidega warustades, sõitis ära Nowgorodi.

Kaarel XII, kel Wene armee seisukord Narwa all teada oli, waatamata selle pääle, et wenelastel suur ülekaal oli, otsustas wiibimata pääletungimist alata. Tema teadete järele oli Wene armee 80.000 tääki. „Rootslastel ei maksa Wene matse karta“, wastas kuningas ettewaatlikumate hoiatuste pääle. Wõitudega hellitetud kuningas uskus wõidu sisse ja selle usu omandas temale wäike, kuid igatpidi eeskujulik sõjawägi.

Rootslaste ees oli suur, aga ilma kindla organisatsioonita noor Wene armee. See armee oli kaitsitud pika 7-e werstalise wallide liiniga. Kitsas riba kontr- ja circumwallatsioonliinide wahel takistas manöwreerimise wõimalust ning abiandmist naabritele. Wõsastik ja soo seljataga raskendasid liikumist. Kaitses 7-me werstalist fronti, ilma reserwideta, waenlase kindlus seljataga, Wene armee, kaotuse puhul, wõis taganemiseks kõigest ühte ujuwat silda oma paremal tiival ärakasutada. Positsiooni keskpaiga ees tõusis ähwardaw Hermaäe, millel wähearwulised Wene eelsalgad olid. Moraalselt Wene seisukorda raskendas weel Peetri äraolek ning tundmata wõõramaalaste juhtimine.

Sheremetjewi ootamata tagasitulek 18. nowembril Narwa alla mõjus ärritawalt kõigi Wene wäejuhtide pääle. Waenlane oli juba üsna lähedal. Herisog de-Croy käskis „kogu öö jooksul piiluritele ühest polgust teise juurde liikuda.“ Nähtawasti oli wahiteenistus wenelastel nõrk, sest rootslastel läks korda ööl 18. now. Wene wallide ees kraawi sügawust ära mõõta.

19. nowembril edasiliikudes lootis Kaarel waenlast eest leida, kuid asjata. Pimeduses jõudis Laguna mõisa juurde, kuhu hommikuni pidama jäi ja kust 20-al hämarikuga pääletungimine algas.

G. Leets.

(Järgneb.)

Sõjawäe toidustus.

Elementaarsemad terwishoiu nõuded käsita-
wad toidu hädust ja tähtsust inimese organis-
mile. Selle juures ei tule peatada, sest on ju kõi-
gile teada, et tühi kõht kõige kardetawam waen-
lane on inimesele.

On toit olemas ja päälegi rohkuses, siis tek-
kib jälle uus nõudmine, toit olgu maitsew ja ta
ei tohi ära tüüdata ühekülgsusega.

Kuuleme tihti ütelist: „Kui kõht tühi, küll
siis kõik alla läheb.“ Arwan, et seda wõhikud
wõiwad ütelda, kellel huwi teiste wastu puudub.

Inimese organism on juba kord nõnda
loodud, et tema nõudmisi ja tarwidusi peab
respekterima. Isäranis rahu aegil peame kõiki
terwishoiu nõudmisi tähele panema.

Meie sõjawäe toidustus jätab veel mõndagi
parandust soovida. Olen sõjawäe toidustust
näinud Lääne-Euroopa riikides ja pean tunnista-
tama, et meie säälselt korrast weelkaugel taga oleme.
Meil on toiduaineid külluses ja odawalt saada,
kuid nende valmistus ei ole veel otstarbekohane.

Muidugi on ka meil erandid, kuid mina kõ-
nelen üldiselt.

Päätähtsus toidu juures on — häd ja
wärsked ained ja nende valmistuswiis. Wiimase
juures tahan weidi peatada.

Toit valmistetakse meil igalpool kokkade
poolt, nii nagu seda keegi oskab. On ju ka
meil olemas häid kokke, kuid nende arw on
wäike. Kokkade oskusest ja toidustaja püüdmi-
stest oleneb tähtsalt toidu valmistus ja „menüü“.
O'en näinud kokke-wirtuoose. Nende walmis-
tetud söömaegadele tuli meeskond iga kord kui
pidule, kus üks roog maitsewam oli kui teine.
Kuna naaberwäeosas samade normide juures
asi lonkas.

Ma ei peata selle juures, sest need asjad
on enam vähem kõigile teada, kes rooduülemaks
wõi majandusalal tegew olnud.

Milles tuleks täiendada toidustust?

Tuleks asuda kawakindlale kokkade ettewal-
mistusele. Kujutage ette, kui palju üks oma käe
pääül hakkaja kokk asjata toiduaineid häwitab ja
toidu maitset rikub, enne kui ta oma kunsti enam-
vähem kätte saab.

Siin peawad kursused abiks tulema. Sügise
on meil rohkesti kõiksugu aiawilja, seepärast on
sügis kõige kohasem kursusteks.

Kursused olgu korraldetud iga diwiisi juures.
Kokkade ettevalmistuseks palgata osawamaid
instruktore sel alal. Sellega tuleks algust teha
weel sel aastal.

Meil on sõjawäes spordiinstruktorid. Arwan,
et toidustus ei tohiks ka allpool sporti seista.
Selle asja korraldusele asumiseks on ülim aeg.

Praegu on meil sõjawäe toiduvalmistus lihtne
Wene „pudrukeet“. Arwatakse, et selleks ei ole
eelteadmisi waja.

Lääne-Euroopa on selle küsimuse tähtsusest
aru saanud. Säääl valmistetakse kawakindlalt
ette kokke ja toidustajaid.

Nende koolides kestab õppus 5—6 kuud (Põh-
ja-Ameerikas, Prantsusmaal j. n. e.), kust õppi-
nud kokad wälja tulewad. Ühtlasi ei jää kokk
ka igawesti kokaks. Koka järgmine aste on toi-
dustaja (maitre, commissaire).

Nii siis toidustajaid ei tule mitte juhuslikult
hääleenamusega walida, waid nendeks peab wa-
lima isiku'd, kellel suurem wilumus sel alal.

Tähtis on tulewikus igakordsel nekrutite wõt-
misel nende hulgast tarwilik määr diwiiside juu-
res moodustawatele kokkursustele saata, kust
siis juba wäeosad õppinud kokad tagasi saawad

Pääle selle arwan, et oluliselt tähtis on kok-
kade ettevalmistamine meriwäele, kus laewadel
nädalapäewad wärskeid toiduaineid ei ole saada.
Siin wõib õppinud kokk piiratud tagawara juures
oma wõimet näidata.

Loodan, et need mõned read meie majandus-
juhtide tähelepanu äratawad ja minu ettepanek
tarwilist poolehoidu leiab.

G. L.

Wastutaw toimetaja: Kindralstaabi polkownik N. Re ek.
Wäljaandja: Kindralstaabi Walitsus.
